

Tur och skicklighet på börsen ger mångfald mer

Premiepensionen skulle erbjuda valfrihet, stimulera till eget ansvar. Men ger mera utdelning till den som kan aktiemarknaden och som har höga löner att placera.

Text: Annika Eriksson | Illustration: Fredrika Markstedt, bild: bschwehn, sxc.hu | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 4 2013](#)

Premiepensionssystemet genomfördes för att ge valfrihet och tillgång till finansmarknaden. Arton år senare har bubblor spruckit, orangea kuvert förblivit oöppnade och kritiken allt mer högljudd. Frågan är om systemet är en återvändsgränd eller en valhänt början på något nytt?

– Det fanns en förhoppning att det här systemet skulle ge mer resurser till var och en. Idag har vi inte lika optimistisk syn på finansmarknaden, säger Stefan Engström, ekonomie doktor och vd för rådgivningsbolaget Agentia. Hösten 2012 fick han i uppdrag att göra en översyn av Premiepensionssystemet och i maj presenterade han sina resultat i rapporten *Vägval för premiepensionen* (DS 2013:35).

En viktig del i uppdraget var att undersöka hur stora skillnader Premiepensionen kan leda till, och han är själv överraskad över hur stora skillnader det visade sig vara. Två personer med samma utbildning och karriärutveckling kan uppvisa en skillnad på faktor fem, det vill säga samma summa kan ge mellan femtusen eller tjugofemtusen beroende på hur de placerats. För en höginkomsttagare spelar det mindre roll, där är Premiepensionen en mindre del av de totala inkomsterna. Men för en låginkomsttagare kan det få stor betydelse.

Samtidigt är det ofta låginkomsttagare som har svårt att göra

de rationella och välinformerade valen och Stefan Engström talar om att det finns en informationskostnad. Själv skrev han sin avhandling om finansiell ekonomi och har arbetat som rådgivare till många stora kapitalägare.

– Men för en ensamstående trebarnsförälder med skiftjobb kan det vara ett extra arbete att skaffa sig samma kunskap. Det är kanske tid man inte har.

I år firar det allmänna pensionssystemet hundra år, och det är en reform som kan sägas vara startpunkten för det svenska välfärdssystemet tydligt generella karaktär. Till skillnad från många andra länder gällde ålderspensionen inte bara industriarbetare utan även människor som försörjde sig på lantbruk.

Men i 90-talets början hade den generella tanken fått problem. ATP-systemets införande 1958 byggde på att de yrkesverksamma betalade för pensionerna och att dessa skulle hålla en given nivå oavsett den övriga samhällsekonomin. Men oljekriser och finansbubblor bröt efterkrigstidens stabila tillväxtkurva, och den demografiska obalansen blev allt tydligare. Det ledde fram till 1994 års pensionsreform, där de fem dåvarande riksdagspartierna tillsammans skapade en ny modell för pensionen. Historikern Urban Lundberg menar att förändringen var så stor att man kan tala om det som något mer än bara en reform.

– Istället för att arbeta för rättvisa i utfall som man tidigare gjort, skapade man ett system som byggde på rättvisa regler, säger Urban Lundberg.

Han beskriver det som ett nytt sätt att se på framtiden. 50-talets tro på att framtiden är formbar och möjlig att styra byttes mot en syn på framtiden som lika oförutsägbar som vädret.

De borgerliga partierna gick däremot in i samarbetet med en politisk övertygelse om att valfrihet tillsammans med finansmarknadens möjligheter kunde skapa bättre ekonomiska förutsättningar för var och en. De accepterade

Socialdemokraternas krav på att pensionerna skulle fortsätta vara offentliga och generella, mot att en mindre del av pensionen knöts till den enskilde som fick förvalta den efter eget huvud.

Men med tiden har svagheter visat sig i systemet. Skillnaderna är som sagt stora, dessutom har det börjar dyka upp mer eller mindre seriösa fondförvaltare och även här är riskerna större för den som inte redan har egna kunskaper.

Stefan Engström välkomnar den debatt som vaknat till under året. Han tycker det finns anledning att se på Premiepensionen som en del av socialförsäkringen, och han jämför med sjukförsäkringen.

– Skulle vi acceptera att vi, när vi blev sjuka, kastade en tärning för att se vad vi får i sjukersättning?

Stefan Engström menar att det blir konsekvensen av att systemet idag inte kompenserar för de hinder många har för att fatta rationella beslut. Men han tycker också att många debattörer verkar ha svårt att skilja på systemets två särdrag, fondering av pengar å ena sidan och individuella val å andra sidan.

Den största delen av de pengar vi betalar in till pensionssystemet går till dagens pensionärer, men Premiepensionssystemet gör det möjligt för var och en att fondera en mindre del av pengarna till den egna pensionen. Det gör till exempel att dagens unga kan säkra en bit av sina inbetalningar för sin egen ålderdom, trots att de har många äldre att försörja.

Det är den andra delen, möjligheten att göra individuella val, som Stefan Engström ser om mer problematisk. Det är som sagt svårt för många att skaffa den kunskap som krävs. Om man dessutom tänker sig att det skulle vara möjligt att placera sina pensionspengar i annat än aktier, till exempel skog eller fastigheter, blir valen ännu fler och informationsbehovet större.

Samtidigt är systemet på många sätt en utmärkt plattform för

placeringar, inte minst för att Premiepensionsmyndigheten har kunnat pressa fondbolagens arvoden till låga nivåer.

– Ett alternativ skulle kunna vara att låta en AP-fond förvalta premiepensionen. Där finns kunskap och ett tydligt ansvar.

Ytterst menar Stefan Engström att det handlar om ett politiskt vägval. Är det rimligt att staten står bakom ett system som skapar så stora skillnader? Hur mycket får valfriheten kosta? Finns det gränser för hur långt valfriheten ska sträcka sig?

– De äldre blir fler och lever allt längre. Vi måste agera nu om vi vill skapa ett system som är hållbart om trettio år.

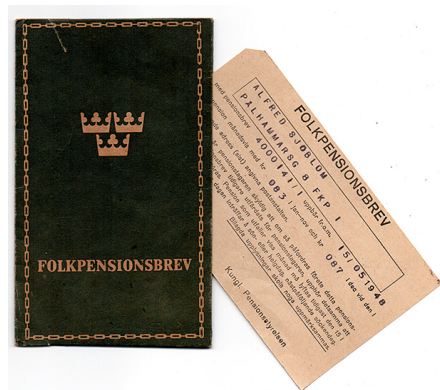
Annika Eriksson

stenlund.text.bild[at]gmail.com

Läs vidare

www.regeringen.se Vägval för premiepensionen DS 2013:35

Juvelen i kronan – Socialdemokraterna och den allmänna pensionen, Urban Lundberg, Hjalmarson & Högberg, 2003

Pensionssystemet 100 år

1913 Den allmänna folkpensionen genomfördes, pensionsbeloppet motsvarade cirka 13 % av en industriarbetares årslön.

1948 Pensionsersättningarna höjdes och man gick från en tudelad modell, med en behovsprövad del och ett premiereservsystem, till ett generellt fördelningssystem.

1950 Pensionerna värdesäkrades genom ett indexsystem.

1958 Allmän tjänstepension, ATP, genomfördes. Systemet

bestod av en grundpension som var lika för alla och en tilläggspension som var förmånsbestämd, d v s nivån beräknades utifrån de inkomster man haft, och skulle ge 60 % av inkomsterna under de 15 bästa åren. Det var ett så kallat pay-as-you-go-system, PAYG, det vill säga de yrkesverksamma stod för kostnaden.

1994 Pensionsreformen lanserades. Fortfarande gäller PAYG, men nivåerna är följsamma mot samhällsekonomin i övrigt. Pensionen beskrivs som en pyramid, med en garantipension som bas, därefter en inkomstpension och till sist en mindre del som avsattes till Premiépensionssystemet. Där fonderas en del av de yrkesverksammas inbetalningar för den egna pensionen och den enskilde har möjlighet att själv förvalta pengarna på finansmarknaden.

Källor: Premiépensionsmyndigheten, Nationalencyklopedin